

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

УДК 37.013.42

Караман О. Л.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ І ГРОМАДИ ВИХОВНОЇ КОЛОНІЇ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Основними засобами досягнення мети пенітенціарного процесу – виправлення й ресоціалізації засуджених, визначених Кримінально-виконавчим кодексом України, – є режим, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив [3, с. 4]. У попередніх публікаціях нами було доведено, що виправлення й ресоціалізація та засоби їх досягнення є не тільки й не стільки цілями та засобами кримінально-виконавчого законодавства, скільки найважливішими *соціально-педагогічними категоріями*. Так, *режим* як певну систему заборон доцільно розглядати в контексті правового виховання, тобто як складник соціального виховання; *суспільно корисну працю* – у межах трудового виховання разом із системою стимулів, що підкріплюють цю працю (відповідний рівень заробітної плати, можливість придбання на неї якісних товарів, моральне стимулювання тощо). При цьому слід враховувати, що й правове, й трудове виховання, й інші види виховного впливу (моральне, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне та ін.) є тільки складниками всієї соціально-педагогічної роботи, організованої в пенітенціарному закладі [4, с. 173 – 175].

Крім напрямів соціального виховання, доволі доцільним є включення *загальноосвітнього, професійно-технічного навчання та громадського впливу* до засобів виправлення й ресоціалізації у ст. 123, 125, 126, 149 КВК України як соціально-педагогічних категорій, адже загальна й професійна освіта та взаємодія з громадськістю є безперечним змістом саме соціально-педагогічної роботи в колоніях [3, с. 64 – 66, 81]. Та й сам термін «соціально-педагогічна робота» умовно поділяється на два складники – соціальний і педагогічний, що зумовлює залучення до педагогічного (освітньо-виховного) процесу в колонії соціуму – соціальних інститутів та окремих осіб, які мають педагогічний потенціал.

Тому метою нашої статті стало узагальнення результатів експериментального дослідження з вивчення соціально-педагогічного потенціалу регіону і громади, до яких належить окремий пенітенціарний заклад (виховна колонія для неповнолітніх) як основи для проектування соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими шляхом використання цього потенціалу.

Дослідження відбувалося на основі використання розробленого нами *соціально-педагогічного паспорту регіону та громади, колонії*.

У нашій роботі під *регіоном* розуміємо обласну адміністративно-територіальну одиницю (С. Коношенко, С. Савченко, В. Тесленко [2, с. 74 – 76; 5, с. 128; 6, с. 138 – 141] та ін.), оскільки кожна наявна в Україні виховна колонія

підпорядкована управлінню ДПтС України в конкретній області, що в поєднанні з іншими управліннями, органами влади, державними й недержавними установами й організаціями створює своєрідний соціально-економічний, культурний і освітньо-виховний простір та визначає особливості соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в його межах. Під *громадою* ми розуміємо соціальну систему, що передбачає об'єднання індивідів та соціальних груп, що займають різні соціально-рольові позиції, у єдину соціальну спільноту; забезпечення та підтримку в такій спільноті певного соціального порядку; наявність різних загальних та часткових інтересів при взаємодії членів спільноти; визначення інституціональної природи такої системи (О. Безпалько) [1, с. 73]. Отже, регіональний рівень передбачає дослідження соціально-педагогічного потенціалу області, а рівень громади – типу поселення, де перебуває виховна колонія – місто, селище, селище міського типу, район.

Діагностичне дослідження здійснювали в Луганській області, де в селищі Селезнівка Перевальського району розташована одна з десяти в Україні *виховна колонія – Перевальська*. Паспортизація регіону і громади, до яких належить Перевальська виховна колонія, дозволила нам виявити соціально-педагогічний (освітньо-виховний) потенціал для організації соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими з метою їх ресоціалізації. Із потужного соціокультурного (матеріального й духовного) арсеналу Луганської області до соціально-педагогічного паспорту ми внесли тільки ту частину промислових, культурних, освітніх, медичних, психологічних, релігійних та інших державних і недержавних органів, установ і організацій, яка вже реально (хоча й епізодично) взаємодіє з органами й установами виконання покарань Луганської області, зокрема з Перевальською виховною колонією, на підставі спільних програм або виявила готовність до такої взаємодії. Адже, на думку С. Савченка, критерієм, який визначає ступінь оптимального розвитку регіонального освітньо-виховного простору, є відсутність протиріч між цілями розвитку конкретної особистості, регіону й держави загалом, що надає особистості можливість самореалізуватися з урахуванням загальнодержавних, регіональних і особистих інтересів [6]. Усі суб'єкти взаємодії нами були умовно зблоковані відповідно до мети, змісту, напрямів і функцій соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими та мети й змісту діяльності того чи того суб'єкта.

Так, до сфери *управління, організації, координації, фінансування* соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими ми віднесли здебільшого органи влади, підприємства та їхні громадські об'єднання Луганської області й Перевальського району: Луганська обласна рада, Перевальська районна рада, Луганська обласна державна адміністрація, Перевальська районна державна адміністрація та відповідні відділи, Управління Державної пенітенціарної служби України в Луганській області (сектор соціально-виховної та психологічної роботи), Управління у справах сім'ї, молоді та спорту, Управління освіти і науки, Управління культури і туризму, Головне управління праці та соціального захисту населення, Головне управління охорони здоров'я, Управління Міністерства внутрішніх справ, Служба у справах дітей обласної державної адміністрації, Державні і приватні підприємства м. Луганська і Перевальського району, Громадські організації підприємств м. Луганська (44) та Перевальського району (Громадська організація «Перевальська міська спілка підприємців», «Асоціація підприємств оптово-роз-

дрібної торгівлі «Український торгівельний союз», Асоціація фермерів «Нива»).

До аналізу проблем неповнолітніх засуджених, допомоги у вивченні особистості засудженого, причин та умов вчиненого злочину, психологічної допомоги вже залучені або виявили бажання залучитися Луганський обласний суд, Обласна комунальна установа «Луганський обласний центр підтримки молодіжних ініціатив та соціальних досліджень», Центр соціально-психологічної допомоги при ЦССМ, Луганська обласна психолого-медико-педагогічна консультація, Комунальний заклад «Луганський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей».

Нагляд за дотриманням законності й гуманності під час виконання судових рішень у кримінальних справах щодо неповнолітніх відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства України повинні здійснювати Луганська обласна прокуратура, Спостережна комісія при виховній колонії, Піклувальна рада при виховній колонії, Батьківський комітет при виховній колонії.

До основних напрямів освітньо-виховної роботи з неповнолітніми засудженими ми плануємо залучити таких партнерів:

– *освіта, формування світогляду*: Вищі навчальні заклади I – IV рівнів акредитації (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський національний аграрний університет, Луганський державний інститут культури і мистецтв та ін., коледжі), професійно-технічні навчальні заклади, Луганська обласна бібліотека для дітей, Луганська обласна бібліотека для юнацтва, Луганський обласний краєзнавчий музей, Луганський обласний художній музей, Луганський обласний центр народної творчості, Луганський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді, Комунальний заклад «Луганський обласний центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді»;

– *трудове виховання і працевлаштування*: Луганський обласний центр зайнятості, Державний навчальний заклад «Луганський центр професійно-технічної освіти державної служби зайнятості», Луганська обласна молодіжна рада, Молодіжний центр праці, Державні і приватні підприємства м. Луганська і Перевальського району, Громадські організації підприємств м. Луганська (44) та Перевальського району (Громадська організація «Перевальська міська спілка підприємців», «Асоціація підприємств оптово-роздрібною торгівлі «Український торгівельний союз», Асоціація фермерів «Нива»);

– *моральне й патріотичне виховання*: Луганський обласний та Перевальський районний центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, їх філії та спеціалізовані формування, Луганське обласне комунальне підприємство «Дирекція фестивалю „Молода гвардія”», Громадська організація військово-патріотичне об'єднання «Каскад», Луганський обласний благодійний фонд «Підліток», Перевальське міське відділення Червоного Хреста, Луганський полк міжнародної громадської організації «Козацтво Запорізьке»;

– *естетичне виховання*: Луганський обласний та Перевальський районний центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, їх філії та спеціалізовані формування, Комунальний заклад «Луганський академічний обласний театр ляльок», Комунальний заклад «Луганський академічний обласний російський драматичний театр», Луганський обласний академічний український музично-драматичний театр, Луганська обласна філармонія, Луганський

державний інститут культури і мистецтв, Інститут культури і мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Луганський обласний Палац культури, Луганський обласний художній музей, Луганський обласний центр народної творчості, Комунальний заклад «Луганський обласний Центр навчально-методичної роботи, культурних ініціатив та кіномистецтва», Луганський обласний благодійний фонд «Підліток»;

– *правова освіта й виховання*: Луганська обласна міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення, Кримінальна міліція у справах дітей УМВС України в Луганській області, Луганський обласний та Перевальський районний центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, їх філії та спеціалізовані формування, Громадська організація «Луганська обласна група медіації», Луганський обласний благодійний фонд «Підліток», Громадська організація ДКВС України «Луганський місцевий осередок»;

– *фізичне виховання і спорт*: Луганська обласна спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву «Олімпійська надія», Інститут фізичного виховання і спорту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Луганське вище училище фізичної культури;

– *охорона здоров'я, санітарно-гігієнічне та статеве виховання*: Луганська обласна дитяча клінічна лікарня, Ресурсний центр «Здоровий спосіб життя та робота з молоддю», Луганський обласний центр з профілактики та боротьби зі СНІДом, Луганський обласний координаційний центр охорони здоров'я, Луганський обласний наркологічний диспансер, Гендерний ресурсний центр, Луганський обласний центр гендерної освіти, Перевальське міське відділення Червоного Хреста, Благодійний фонд «Анти-СНІД»;

– *релігійне виховання*: Луганська єпархія Української Православної Церкви Московського Патріархату, представники різних конфесій, Відділ з питань національностей і релігії Луганської обласної державної адміністрації;

– *соціальний супровід і захист, побутове влаштування після звільнення*: Служба у справах дітей обласної державної адміністрації та Перевальської районної державної адміністрації, Управління Міністерства внутрішніх справ України в Луганській області та органи внутрішніх справ у Перевальському районі, Кримінально-виконавча інспекція ДПтС України в Луганській області, Перевальський територіальний відділ Кримінально-виконавчої інспекції в Луганській області, Луганський обласний та Перевальський районний Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, їх філії та спеціалізовані формування, 4 недержавні організації, що надають послуги особам, звільненим із місць позбавлення волі в Луганській області, 1 комунальний спеціальний будинок-інтернат для осіб, звільнених з місць позбавлення волі, Луганський обласний благодійний фонд «Підліток», Громадська організація ДКВС України «Луганський місцевий осередок»;

– *зв'язок з громадськістю*: Спостережна комісія при виховній колонії, Піклувальна рада при виховній колонії, Батьківський комітет при виховній колонії, Управління у справах преси та інформації обласної державної адміністрації, Державна організація «Луганська обласна державна телерадіокомпанія», Громадська організація ДКВС України «Луганський місцевий осередок».

І, нарешті, одним із провідних чинників утворення ефективної системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими є її *науково-методичне забезпечення*, до якого планується залучити Сектор соціально-виховної та психологічної роботи управління ДПтС України в Луганській об-

ласті, Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Комунальний заклад «Луганський обласний Центр навчально-методичної роботи, культурних ініціатив та кіномистецтва», Обласну комунальну установу «Луганський обласний центр підтримки молодіжних ініціатив та соціальних досліджень», Луганський обласний Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, Луганський обласний благодійний фонд «Підліток».

Дослідження соціально-педагогічного потенціалу на *локальному рівні* – рівні самої Перевальської колонії – здійснювали на основі *соціально-педагогічного паспорту колонії*, що, своєю чергою, заповнювався на підставі аналізу уставної та іншої документації персоналу колонії – начальника колонії та його заступників, начальників відділів (дільниць), психологічних характеристик на засуджених, річного плану соціально-виховної роботи колонії, кварталних планів роботи начальників відділень соціально-психологічної служби, індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім, індивідуальних програм підготовки засудженого до звільнення, документації психологів, вихователів, інспекторів, інструкторів, педагогічних колективів загальноосвітньої школи та професійного ліцею та ін.

Паспортизація Перевальської виховної колонії дозволила нам визначити структурні дільниці (відділи) колонії та їхній персонал з метою виявлення їхнього соціально-педагогічного (освітньо-виховного) потенціалу. До основних структурних підрозділів колонії належать: *адміністрація колонії* (начальник, заступники начальника з соціально-виховної та психологічної роботи; режиму, охорони та оперативної роботи; трудового залучення (влаштування) та трудової адаптації (виробництва); завідувач канцелярії; начальник медичної частини; головний бухгалтер; директор школи; директор професійного ліцею), *відділ соціально-виховної та психологічної роботи* (інспектор, психолог, старший вихователь відділення соціально-психологічної служби колонії (2), вихователь відділення соціально-психологічної служби колонії (2), інспектор зі звільнення засуджених, інспектор з фізичного виховання і спорту), *бібліотека, середня загальноосвітня школа II – III ст. № 2* (педагогічний колектив, практичний психолог), *філія Перевальського професійного гірничого ліцею* (педагогічний колектив, майстри виробничого навчання), *навчально-виробничі майстерні, підсобне господарство* (майстри з виробництва, працівники підсобного господарства), *відділ по роботі з особовим складом* (інспектор відділу з бойової та службової підготовки, інспектор відділу по роботі з персоналом), *відділ з контролю за виконанням судових рішень* (інспектор відділу з контролю за виконанням судових рішень), *відділ інтендантського та побутового забезпечення* (завідувач їдальні, повари (4), бухгалтер (1)), *відділ режиму, охорони та оперативної роботи* (старший оперуповноважений відділу режиму, охорони та оперативної роботи, оперуповноважений відділу режиму, охорони та оперативної роботи, інспектор відділу режиму, охорони та оперативної роботи, чергові помічники начальника установи (4), *медична частина* (терапевт (2), медична сестра (4), зубний лікар (1), лаборант (1)), *бухгалтерія* (касир (1), бухгалтер (1)), *канцелярія*.

Аналіз змісту та напрямів діяльності кожного з підрозділів показав, що в них прихований величезний освітньо-виховний потенціал попри те, що соціально-педагогічну роботу здійснюють безпосередньо тільки відділ соціаль-

но-виховної та психологічної роботи, школа, професійний ліцей та навчальні майстерні. Так, відділ по роботі з особовим складом може сприяти фізичній підготовці вихованців (загальна фізична підготовка, рукопашний бій тощо), відділ з контролю за виконанням судових рішень – правовій освіті, відділ інтендантського та побутового забезпечення – побутовій адаптації неповнолітніх до життя на волі, відділ режиму, охорони та оперативної роботи – формуванню свідомої дисципліни та правопорядку, медична частина – санітарно-гігієнічному вихованню, бухгалтерія – економічному вихованню засуджених, формуванню позитивного ставлення до праці та матеріальної зацікавленості в її результатах тощо.

На жаль, у багатьох підрозділах рівень такої взаємодії низький, відсутня належна узгодженість між співробітниками під час організації виховних дій, не дотримується єдність режимно-педагогічних вимог до засуджених. Так, здійснюючи дисциплінарну практику, співробітники оперативного й режимного відділів часто не враховують думки начальників відділень соціально-психологічної служби як безпосередніх організаторів виховного процесу, спостерігаємо захоплення крайніми заходами накладення стягнень. Начальник колонії, його заступники, керівники відділів і служб погано інформовані про справжній стан справ у відділеннях СПС.

Подібний підхід порушує одну з основних вимог формування колективу співробітників як колективу виховного, а саме: спрямованість його на виконання головного завдання – ресоціалізацію засуджених.

Крім того, неналагодженість взаємодії між державними й недержавними органами, установами й організаціями та колонією легко пояснити: основною ланкою здійснення соціально-виховної роботи в колонії є *відділення соціально-психологічної служби*, а суб'єктами – *психологи*, у яких зовсім інша специфіка підготовки й діяльності, та *вихователі*, переважна більшість яких не мають педагогічної освіти. У штатному розкладі виховних колоній відсутня посада соціального педагога і, відповідно, соціально-педагогічна служба колонії, на відміну від психологічної служби, яка з 2000 р. визначена законодавчо. Протиріччя на поверхні: маючи назву колоній для неповнолітніх – виховні, проголошуючи основним засобом ресоціалізації соціально-виховну роботу, законодавець покладає її на психологів і психологічну службу колонії, яка повинна бути підрівнем (підрозділом) соціально-педагогічної служби.

Отже, цей блок дослідження, що передбачав вивчення соціально-педагогічного потенціалу регіону і громади, до яких належить окремий пенітенціарний заклад (виховна колонія для неповнолітніх), дозволив виявити, з одного боку, потужний соціально-педагогічний потенціал Луганської області, Перевальського району та Перевальської виховної колонії, який можна використовувати для проектування, моделювання та подальшого впровадження системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на регіональному, громадському та локальному рівнях, з іншого – фрагментарне, несистемне використання цього потенціалу на всіх рівнях через відсутність у штаті колоній фахівців із соціальної педагогіки та координаційного підрозділу – соціально-педагогічної служби, і, як наслідок, спільної мети та налагодженої взаємодії між суб'єктами соціально-педагогічної роботи. Наступним кроком нашого дослідження буде розробка проектів соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими на основі використання соціально-педагогічного потенціалу колонії, громади й регіону, виявленого й описаному нами вище.

Література

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ольга Володимирівна Безпалько. – Луганськ, 2006. – 537 с.

2. Коношенко С. В. Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія / С. В. Коношенко. – Слов'янськ : «Печатный двор», 2009. – 251 с.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х. : ПП «ІГВІНІ», 2007. – 96 с.

4. Методика и технологии работы социального педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Б. Н. Алмазов, М. А. Беляева, Н. Н. Бессонова и др. ; под ред. М. А. Галагузовой, Л. В. Мардахаева. – М. : Издат. центр «Академия», 2002. – 192 с.

5. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : дис ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Сергій Вікторович Савченко. – Луганськ, 2004. – 455 с.

6. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : монографія / В. В. Тесленко. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 368 с.

* * *

Караман О. Л. Соціально-педагогічний потенціал регіону і громади виховної колонії для неповнолітніх (за результатами дослідження)

У статті узагальнено результати експериментального дослідження з вивчення соціально-педагогічного потенціалу регіону і громади Перевальської виховної колонії для неповнолітніх.

Ключові слова: соціально-педагогічний потенціал, регіон, громада, виховна колонія.

Караман Е. Л. Социально-педагогический потенциал региона и общины воспитательной колонии для несовершеннолетних (по результатам исследования)

В статье обобщаются результаты экспериментального исследования по изучению социально-педагогического потенциала региона и общины Перевальской воспитательной колонии для несовершеннолетних.

Ключевые слова: социально-педагогический потенциал, регион, община, воспитательная колония.

Karaman O. L. Social and pedagogical potential of the region and community of the juvenile correctional facility (on results of the research)

The article generalizes the results of the experimental research that investigate social and pedagogical potential of the region and the community of the Perevalsk juvenile correctional facility.

Key words: social and pedagogical potential, region, community, correctional facility.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.